

Če prodaš delo, prodaš človeka! Kako ustaviti to norost?

Splošno znani in vse bolj katastrofični ekonomski, socialni in okoljski učinki aktualnega »mezdnega« kapitalizma so že zdavnaj kulminirali do točke, ko njegove očitne sistemske deviantnosti ni več mogoče obvladovati ne s takšnimi ne z drugačnimi, pravzaprav z nikakršnimi »politikami«. Več ko je vseh mogočih »odrešilnih« (davčnih, monetarnih, fiskalnih, socialnih, delovno-tržnih ipd.) reform, bolj se svet nezadržno pogreza v močvirje. Soočeni smo torej s totalno krizo obstoječega kapitalizma kot sistema, ki nujno potrebuje temeljito rekonstrukcijo, ne s krizo politik znotraj sistema.

A kake morebitne zares obetavne sistemske poti v zeleno ekonomsko učinkovitejšo, socialno pravičnejšo in okoljsko odgovornejšo družbo žal za zdaj ni na vidiku. Niti v obliki neke vsaj dolgoročne vizije. Zdi se, da sta sodobno družboslovje in politika povsem nemočno obtičala pred sicer povsem nesmiselno **tezo o »koncu zgodovine«**. Po zlomu socializmov naj bi namreč postalo dokončno jasno, da je obstoječi kapitalizem za vekomaj ekonomsko absolutno superioren sistem brez konkurence in brez alternative. Njegove socialne in okoljske posledice pa naj bi bila dolžna reševati država, ker to pač ni naloga ekonomije.

Brezperspektivnost koncepta »socialne države«

Edino opcijo za uveljavitev »kapitalizma z bolj človeškim obrazom« naj bi zato predstavljal koncept socialne države. Ta tako že dolgo ni več le domena socialdemokracije, ampak z njim zdaj za volivce vneto tekmujejo politiki tako z leve kot z desne. In to ne glede na to, da je zlasti zadnja gospodarska kriza nazorno pokazala, da s to »vizijo« dolgoročno **ni moč učinkovito rešiti – in celo niti ne bistveno ublažiti – prav nobenega od ključnih problemov sodobnega kapitalizma**. Ne grozljivo naraščajoče neenakosti, ne strukturne »hiperprodukcije«, ne nezaposlenosti in neznosne širitve prekariata, ne okoljske neodgovornosti, ne ..., da ne naštevamo naprej. Toda ob

pomanjkanju teoretičnih alternativ se pač tudi politika krčevito oklepa te edine, na videz sicer dokaj všečne, a razvojno povsem benigne »vizije«.

In s to revščino razvojnih zamisli lahko vsekakor spet računamo tudi v »novih« političnih programih za bližajoče se parlamentarne volitve. A čas bi bil, da jo vsaj politična levica, če so ji res mar interesi delavcev, preseže in se končno usmeri v boj za tudi dejansko sistemsko izenačitev nosilcev dela in kapitala, za **»pravo« ekonomsko demokracijo**.

Zakaj ekonomska demokracija?

Ta pa seveda niti teoretično ni možna, dokler bo obstajal »mezdnik«, to je navaden kupoprodajni (menjalni) odnos med nosilci dela in kapitala kot tisti »temeljni« **produkcijski odnos**, na katerem sicer stoji (ali pa pade) celotna zgradba aktualnega kapitalizma. Prav ta, že v osnovi izrazito neenakopraven in izkoriščevalski odnos pa je kajpak tudi osnovni izvor vseh glavnih ekonomskih neravnovesij in družbenih protislovij, ki jih povzroča ta sistem.

Jasno je torej, da je mogoče sedanjemu kapitalizmu zares v temelju preobraziti izključno samo z odpravo tega odnosa in njegovo nadomestitvijo z **asociativnim, partnerskim temeljnim produkcijskim odnosom**. Vse ostalo, vključno z raznimi oblikami nekakšne »prostovoljne« delavske participacije (soupravljanje, finančna participacija), zlasti

pa z nekimi brezobnimi (domnevno) »strukturnimi« reformami, so v bistvu lahko le kozmetični popravki sistema, ki pa v ničemer ne posegajo v njegovo jedro. Ključno dolgoročno družbenoekonomsko razvojno vprašanje je in ostaja, kako delavce sistemsko spraviti iz sedanjega meznega v položaj lastnikom kapitala dejansko povsem enakovrednih družbenoekonomskih subjektov. Ne pa nekakšnih – brezposelnih ali pa zaposlenih – »socialnih podpirancev«.

Za takojšnjo rekonstrukcijo meznega kapitalizma v omenjenem smislu bi pravzaprav moralo povsem zadostovati že zgolj dejstvo, da je delo pač neločljivo od človeka in da torej kot produkcijski faktor v resnici sploh ne more biti tržno blago (če prodaš delo, prodaš človeka!), kar seveda še zdaleč ni le nekakšno »filozofsko« vprašanje. Noben ekonomistični nesmisel, češ da je to pač logična samodejna posledica in neizogibna sestavina tržnega sistema gospodarjenja, ne more prikriti in opravičiti te neverjetne sistemske norosti. A ta sistem tudi sicer nima več **popolnoma nobene podlage v objektivni realnosti 21. stoletja** in je nesporno že začel – predvsem zaradi svojih evidentno demotivacijskih učinkov na nosilce človeškega kapitala, s čimer si nesporno zabija »avtogol« – tudi ekonomsko delovati izrazito retrogradno.

Delo kot »človeški kapital«

Sodobno delo vse bolj postaja sinonim za **»človeški kapital«** (zna-

nje in ustvarjalnost ter motivacija in pripadnost zaposlenih), kajti gole fizične komponente dela so danes že skoraj povsem irelevantne. Ta kapital pa – skupaj s strukturnim, ki je prav tako rezultat dela – danes predstavlja že glavnino (okoli 85 %) tržne vrednosti in s tem dejanske produkcijske moči podjetij. Čemu naj bi se torej njegovi lastniki morali še naprej preprosto »prodajati« v (osebno in ekonomsko) odvisno delovno razmerje lastnikom preostalih borih 15-ih odstotkov »dejanskega« kapitala podjetij? In to za mezdo/plačo, ki predstavlja zgolj tržno protivrednost njegovega **inputa**, ne pa **dejanskega outputa**.

Produkcija je namreč že po definiciji proces ustvarjanja nove vrednosti v odnosih »popolne vzajemne soodvisnosti« (ne pa menjave, ki nič ne ustvarja in tudi ničesar ne razdeli!), s tem pa tudi popolne ekonomske enakopravnosti med kapitalom in delom oz. človeškim kapitalom, pri čemer se načeloma ne ve (kako naj bi potem to vedel trg?), koliko je kateri dejansko prispeval k produktu. Torej bi morali biti skladno s to logiko proizvodnje tudi produkcijski odnosi med njunimi lastniki pravno zasnovani kot **asociativni, partnerski**, ne pa kot »kupo-prodajni«. In če je človeški kapital res kapital, kar nedvomno je, potem bi morale biti po izvirmih načelih kapitalizma njegovim lastnikom logično priznane tudi **sorazmerne korporacijske pravice** (upravljanje, udeležba pri poslovnih rezultatih).

Po kakšni logiki neki so torej danes te lahko še vedno izključno v rokah lastnikov »finančnega« kapitala? Očitno samo zato, ker jih pač pravni sistem a priori obravnava kot domnevno samoumevne in edine »podjetnike« (?), »lastnike podjetij« (?) in »delodajalce«. In to kljub dejstvu, da tveganje s finančnim kapitalom v resnici **ni prav nič večje in ekonomsko relevantnejše od tveganja s človeškim kapitalom**.

V družbenoekonomskem sistemu, ki je tako očitno v opreki s tudi najbolj elementarno ekonomsko in pravno logiko ter realnostjo, mora biti torej brez dvoma nekaj hudo narobe. Nesporno je postal že po-

poln sistemski – ekonomski in pravni – **anahronizem**.

Sistemsko jedro problema

Skoraj nič od tega, kar uči (neo)klasična ekonomska teorija o absolutni »ekonomski« pogojenosti sedanjih produkcijskih odnosov, torej v resnici ne drži (več). Teh odnosov nista neposredno ustvarila **ne zasebna lastnina ne trg** in tudi ne njuna medsebojna kombinacija, ampak jih je trgu vsililo veljavno pravo. In sicer skozi zakonitev veljavne koncepcije kapitalističnega podjetja kot »**pravno personificiranega /zgolj finančnega/ kapitala**«, ki pa sicer še zdaleč ni edina možna pravna koncepcija podjetja v pogojih tržnega sistema.

Ta, ne pa zasebna lastnina kapitala sama po sebi, je namreč ekonomsko soodvisne soproductente pravno razdelila na »delodajalce« in »delojemalce« ter s tem **povsem umetno ustvarila** trg dela in iz njega izhajajoče mezdno (kupoprodajno) delovno razmerje. Posledično pa tudi izrazito **neenako (nepopolno) lastninsko pravico nad delom**, ki vsebuje zgolj pravico svobodne »prodaje« dela, ne pa tudi pravice do prisvajanja njegovih celotnih rezultatov. In – spričo absolutne direktivne ter disciplinske oblasti delodajalca – tudi osebno odvisnost delavcev. O proklamirani (po)polni »svobodi dela« in »absolutni lastninski pravici« nad njim torej v tem pravnem razmerju v resnici sploh ni moč razpravljati niti teoretično.

Nič nenavadnega torej ni, da je trg dela kot pravno umetno ustvarjena (ne »naravna« ekonomska!) tvorba v resnici **tipičen kvazitrg**, na katerem menjava ni ne svobodna ne ekvivalentna, obenem pa s Filadelfijsko deklaracijo MOD, ki je že leta 1944 načelno prepovedala delo obravnavati kot tržno blago, v bistvu tudi prepovedana. Ne samo, da bi tržni sistem tudi brez tega kvazitrga lahko deloval povsem normalno, temveč bi pravzaprav samo na ta način sploh lahko deloval zares sistemsko nedelegantno.

Temeljna predpostavka za rekonstrukcijo obstoječega kapitaliz-

ma je torej brez dvoma predvsem radikalna sprememba veljavne, že povsem arhaične koncepcije podjetja v smeri podjetja kot »**partnerske združbe finančnega in človeškega kapitala ter njunih lastnikov**«, kar je seveda (tudi realno) povsem izvedljivo. Ta bi namreč samodejno uveljavila tudi povsem nov model produkcijskih odnosov, hkrati pa sorazmerne korporacijske pravice obojih tako pri upravljanju podjetij kot pri delitvi poslovnih rezultatov.

Kdo in kako lahko spremeni sistem

Kar je pravo zagrešilo, lahko izključno le **pravo samo tudi popravi**. Kdo in kako lahko v parlamentarni demokraciji – kadarkoli – spreminja pravo, pa se ve. In s tem bi bilo treba začeti takoj.

Realno pa bodo pogoji za to nastopili šele, če in ko se bo družboslovje, ki mu politika pač le sledi, uspelo otresti **sholastične nebuloze o zasebni lastnini in tržnem sistemu gospodarjenja** kot apriornima »krivcema« za kapitalistično izkoriščanje in o domnevni »ekonomski samoumevnosti« meznega produkcijskega odnosa v tem sistemu. A za zdaj žal ostaja ujeta strogo znotraj teh miselnih okvirov in večinoma razpeta le med dve skrajnosti – razmišljanja marksistov o »novih« socialističnih eksperimentih na eni ter iluzije o nekakšnih domnevno možnih »prebojnih točkah kapitalizma« s strani (načelno sicer do njegovih sedanjih posledic večinoma prav tako »kritičnih«) neoklasičnih ekonomistov na drugi strani. Oboje pa je bolj ali manj slepa ulica.

Če je namreč napačna že sama »**diagnoza**« pravega jedra problemov, tudi predpisana »**zdravila**« ne dajejo učinka. Toda problem, kot rečeno, zanesljivo ni v tem, da se – razen morebitne ponovne uvedbe socializma ali pa čakanja na dozorevanje pogojev za »brezmadežno spočetje« novega modela kapitalizma – tudi v resnici ne bi dalo storiti nič realno obetavnega. Daleč od tega. Ta skoraj neverjetna razvojna brezidejnost je le posledica trenutne nesposobnosti družboslovja **preseči lastno »sholastiko**«.